

A MAGYAR KULTÚRA EZER ESZTENDEJE

A magyar nép a kelet-európai pusztákról sok évszázados vándorlás után érkezett el a Kárpát-medencébe, végleges hazájába, az egykori avar birodalom helyén. Az Árpád fejedelem nevéhez fűződő 896-os honfoglalás után az állattenyésztő nomád életmódról igen gyorsan tért át a földművelésre, és miután a nyugati kalandozásokkal az Augsburgnál 955-ben I. Ottó német-római császár seregétől elszenvedett vereség következtében fel kellett hagynia, már Géza nagyfejedelem kezdeményezésére közeledni kezdett a nyugati keresztény államközösség nemzeteihez és kultúrájához. Géza, akit a nyugati krónikások már királynak („rex”-nek) neveztek, 973-ban magas rangú küldöttséget menesztett a quedlinburgi német birodalmi gyűléshez, udvarába hívta a szentéletű Adalbertet, Prága püspökét – őt később egy térítőtújtja során a pogány poroszok, vagyis egy nyugati szláv törzs tagjai ölték meg – hozzájárult a pannonhalmi Szent Mártonról elnevezett Benedek-rendi monostor megalapításához, s bár maga is megkeresztelkedett, ugyanakkor megtartotta korábbi pogány szokásait is.

Géza fiát, Vajkot, aki a kereszt-ségben az István nevet kapta, már keresztény uralkodónak nevelték, és II. Henrik bajor király nővérét, Gizelát kérték számára feleségül. István a II. Szilveszter pápától kért koronával 1000-ben megkoronáztatta magát, és befejezte azt az államépítő munkát, amelyet atyja kezdett el. Tíz püspök-

séget, több monostort alapított, templomokat építtetett, megszervezte a királyi vármegyék közigazgatási rendszerét, leverte azokat a törzsi vezetőket, akik fenn akarták tartani a pogány vallást, és szembefordultak az európai orientációval, de megvédte országát a nyugati irányból érkező támadásokkal szemben is. Bevezette

népét a keresztény Európa nemzetei közé, létrehozta a magyar királyságot, későbbi utóda, László király méltán emeltette őt – a korán meghalt trónörökösrel, a szentéletű Imre herceggel és az 1046-os pogánylázadás során vértanú halált szenvedett Gellért püspökkel együtt – az egyház szentjei közé.

Nemzeti kultúránk, irodalmunk születését, akár a nép ajkán megszólaló hagyományra, akár az írásos kultúra első nyomaira gondolunk, a rég-múlt homálya fedi. A magyarság származásáról, vándorlásáról és honfoglalásáról igen sok történeti monda maradt ránk. A magyar írásbeliség is valószínűleg régebbi, mint ezt a fennmaradt emlékek mutatják, hiszen a magyar egyházi és udvari kultúrának már közel ezeréves múltja van, és attól kezdve, hogy Szent István, első királyunk népével együtt a nyugati kereszténységhez csatlakozott, a kolostorokban, a káptalanokban, a királyi kancelláriákban mindinkább növekedett az írástudók száma, igaz, ezek akkor elsősorban a középkori Európában általános latin nyelvet használták. Ugyanakkor

Munkácsy Mihály (1844-1900) Honfoglalás című történelmi tablója a Magyar Köztársaság Országgyűlésének épületét díszíti

A vértanú Szent Gellért (980-1046) püspök szobra a magyar fővárosban

Szent István király (975-1038) ábrázolása a Képes Krónikában (1358)

kőbe vésve (például erdélyi templomokban) fennmaradtak az ősi, pogány rovásírás emlékei. Igen korán feltűntek a magyar nyelv latin betűs emlékei is. A szórványemlékek után a XII. század közepéről való első prózai szövegünk, a Halotti beszéd, amely egy latin halotti búcsúztató magyar fordítása volt, majd egy évszázaddal későbből az első magyar vers, az ugyancsak latin eredeti nyomán készült Mária-siralom. Ezeket bibliafordítások, a magyar szentek életét feldolgozó legendák, prédikációk és más egyházi szövegek követték, a világi írások – a történeti művek, az oklevelek – nyelve még sokáig a latin maradt.

A magyar királyok koronázási jelvényei nemzeti ereklyék

A magyarság két nagy kultúra ütközési pontján hozta létre saját nemzeti kultúráját: keletről származott, az eurázsiai sztyeppvidék ősi kultúrájától kapta eredeti hagyományait, első királyainak őszinte keresztény elkötelezettsége és okos politikai helyzetfelismerése következtében mégis a nyugati kultúrát fogadta el, és kárpát-medencei megtelepedése után egy évszázaddal már a nyugati nemzetek között találta meg helyét. A magyar nyelv a finn-ugor nyelvcsaládhoz tartozik, rokonai a finnek, az észtek, valamint számos kisebb nép, amely ma Oroszország területén, az Urál-hegység és a Volga folyó vidékén él. Etnikai származása azonban részben a belső-ázsiai török népekkel köti össze, eredeti dallamvilága és díszítőművészete is török eredetű. A nyugati kultúra erőterében élve, birtokba véve a keresztény civilizáció szellemiségét és értékeit, a keletről hozott kulturális örökség csak a kultúra mélyszerkezetében maradt fenn, mindenekelőtt a magyar nyelvben, amelyet nemcsak alapvető szókészletének eredete, nemcsak grammatikája, hanem mítoszteremtő költőisége is összeköt a keleti népek kultúrájával.

Mindemellett a magyarság teljes mértékben nyugati nemzetté vált, ezt a fejlődést Szent István művelt és erős kezű utódai: Szent László és Könyves Kálmán, III. Béla és IV. Béla teljesítették be. Hasonló szerep, mi több, a középkori magyar nagyhatalom létrehozása fűződik az Anjouházbeli uralkodókhoz: Károly Róberthez és Nagy Lajoshoz, aki egyszerre király és lengyel király is volt, és ilyen módon hatalmas birodalom felett uralkodott.

A történeti Magyarország, amelyet egykor a Kárpátok hegyei fogtak körül, a nyugati civilizáció határvidéke és utolsó bástyája volt: tőle délre a keleti kereszténységet képviselő bizánci császárság, majd az ennek romjain felépülő mohamedán török birodalom, keletre pedig tatár kánások, majd az orosz világhatalom foglaltak helyet. Magyarország ebben az időben a nyugati kereszténység nagyhatalmú fellegvára volt, a hon-

Pannonhalmán a bencés apátságban több, mint ezer év óta működik iskola

foglaló vezértől, Árpádtól származó uralkodóház több szentet adott az egyháznak, mint bármelyik más katolikus dinasztia. A magyar lovagok, lovagkirályok ott voltak a szentföldi keresztes hadjáratokban, s az ország bizonyos térítő és kultúráközvetítő szerepet vállalt kelet és dél felé. A magyar királyság már a középkor évszázadaiban a nyugati kereszténység védőbástyájának számított, és való-

A XIII. századi jáki templom Magyarország egyik legértékesebb műemléke

ban az ország keleti és déli határai egyszersmind a nyugat határai is voltak. Jól mutatja mindezt, hogy Magyarország volt a román és a gótikus templomépítés határterülete: a pozsonyi Szent Márton és a kassai Szent Erzsébet székesegyház, a budai Nagyboldogasszony, a kolozsvári Szent Mihály és a brassói Fekete templom ma is a nyugati civilizáció keleti kiterjedésének ta-

nújelei. A középkori magyarországi építészet, festészet és szobrászat nagyrészt egyházi kezdeményezésre született, mindebben igen nagy szerep jutott a szerzetesrendeknek, így a bencéseknek és a cisztercieknek, ugyanakkor a királyi hatalomnak is számottevő építészeti emlékei maradtak fenn, így Esztergomban, Székesfehérváron és Budán.

A középkori magyar államnak a kétségtelen fejlődés ellenére is időnként súlyos válságokkal kellett megküzdenie, általában annak következtében, hogy a keleti irányból támadó ellenséges hatalmak több alkalommal is tönkretették az addigi fejlődés eredményeit. Így a XIII. század közepén az Európa keleti részeit előzőlő mongol (tatár) seregek, amelyek 1241-ben a muhi csatában legyőzték IV. Béla király seregét, szinte teljesen elpusztították az országot, a királynak is el kellett menekülnie, s visszatérve szinte egy „második honalapítást” kellett sikerre vinnie. A XV. században pedig minden korábbinál veszedelmesebb új ellenség tűnt fel a határon: a nagy katonai erővel terjeszkedő oszmán-török birodalom. Ezt a terjeszkedést hosszú évtizedekre kiváló hadvezérünknek, Hunyadi Jánosnak sikerült megállítania: 1456-ban Nándorfehérvárnál (a mai Belgrádnál) történelmi

vereséget mért a török seregekre. Ennek a győzelemnek – amely valójában a keresztény Európát végképp megszabadította a török terjeszkedéstől – volt köszönhető, hogy Hunyadi fiának, a királyi trónra emelt Mátyásnak csak kisebb török háborúkba kellett bonyolódnia, következésképp nyugaton próbált birodalmat építeni, hogy majd ennek erejét fordítsa szembe a törökkel. A nyugati világrendben elhelyezkedő magyar királyság biztos gazdasági alapra

2000-2500 darab ilyen Corvina sorakozott Mátyás (1443-1490) könyvtárában. A történelem viharait 216 kötet élte túl, közülük jelenleg 53 található Magyarországon

épült (az ország a középkori nemesfémbányászat egyik központja volt, a magyar király jövedelme elérte az angol uralkodó bevételeit), tartós államszervezetet hozott létre és gazdag kultúrát teremtett. Ezt nemcsak az európai román és gótikus építészet, festészet és szobrászat számos kiváló emléke igazolja, hanem a középkori magyar irodalom megerősödése is: a magyar nyelvű kódexek, amelyeknek nagy részét sajnos elpusztították a háborúk, igen tekintélyes virtuális könyvtárat alkotnak. A XV. század második felében, Mátyás király sikeres uralkodása alatt Magyarországon a budai és a visegrádi palotában jött

létre az európai reneszánsz műveltség egyik fontos műhelye. Az itáliai reneszánsz hatása jóval előbb érintette meg Magyarországot, mint a közép-európai régió más országait. Mátyás budai könyvtárának remekei, a Corvinák azóta is a reneszánsz könyvművészet világszerte megbecsült darabjai közé tartoznak.

Magyarország nemcsak átvette a nyugati keresztény kultúrát, hanem önfeláldozóan védelmezte is ennek értékeit, és e súlyos küzdelmekben nemegyszer alulmaradt a keletről támadó ellenséggel szemben. Az évszázados török háborúk tragikus fordulata volt, hogy 1526-ban a török szultán a magyarság számára végzetessé váló győzelmet aratott a magyar király fölött a mohácsi csatamezőn. 1541-ben török kézre került a királyság fővárosa, Buda is, az ország három részre szakadt: a nyugati részeket a Habsburg-ház vette át az uralmat, az ország közepén a török uralkodott, a délkeleti területeken, Erdélyben pedig önálló magyar fejedelemség jött létre, mint a nemzeti folytonosság végső őrhelye. A török megszállás százötven éven át tartott, és csak 1686 után, Buda visszavételét követően állt helyre lassanként a magyar királyság államszervezete.

A történelmi vereségek után a nemzeti kultúra, mindenekelőtt az irodalom szervezte újjá a magyarság életerejét. Ezt az életerőt szolgálta a magyar földre is elérkező lutheri, majd kálvini reformáció, amely az anyanyelvű művelődés további kibontakozását segítette, de ezt szolgálta a katolikus megújulás is, amely ugyancsak felismerte a nemzeti kultúra fontosságát. A török háborúk és a reformációs küzdelmek korában Balassi Bálint, a magyar reneszánsz költészet legnagyobb egyénisége, a katolikus ellenreformációt szervező kiváló hitszónok és egyetemalapító, Pázmány Péter és Zrínyi Miklós, a Szigeti veszedelem című barokk hősi eposzt megalkotó sikeres hadvezér munkásságában bontakozott ki a magyar alkotó szellem. A török hódítás és a Habsburg-kormányzat Magyarországot a császári birodalom határövezetének tekintet-

Székely Bertalan (1835-1910) festménye azt a jelenetet ábrázolja, amikor a törökök elleni 1526-os mohácsi csatavesztés után megtalálják II. Lajos király holttestét

te, és ezért elnyomta a magyar függetlenségi törekvéseket, amelyeket elsősorban Erdély fejedelmei: a Habsburg-uralkodók ellen hadba

kulturális fejlődés fontos szervezője volt. A nemzeti kultúra a szűkösebb erdélyi fejedelmi udvarban, a főnemesség kastélyaiban, a püspöki ауszállók Bocskai István, Bethlen Gábor, lálkban és az egyházi iskolákban, ko-

Buda látképe egy 1617-es metszeten, a törökök hódítása idején

majd a magyar rendek fejedelmévé választott II. Rákóczi Ferenc képviseltek.

Az ország széttagoaltsága és függetlenségének elvesztése miatt a nyugati kultúra intézményei nem tudtak igazán kifejlődni. Így a korábbi évszázadoktól eltérően nem volt saját királyi udvar, amely máskülönben minden európai országban a

lostorokban, paplakokban talált otthonára. Az irodalom ügye és a nemzet ügye továbbra is szorosan összefonódott, az erdélyi tudós enciklopédista, Apáczai Csere János a nemzeti nyelvű iskolák programját hirdette meg, az erdélyi emlékirók személyes módon világították meg a történelmi eseményeket. II. Rákóczi Ferenc fejedelem memoárjai egy

Az 1531-ben alapított sárospataki Református Kollégium klasszicista könyvtárát Pollack Mihály (1773-1855) tervezte

Patetikus hangulatú litográfia az 1848-1849-es Habsburg-ellenes polgári forradalom és szabadságharc vezetőiről. Középen a költő Petőfi Sándor (1823-1849) emeli magasba a kezét

nagyszabású emberi személyiség belső küzdelmeiről adtak vallomást. A fejedelem udvarában élt a magyar próza megújítója is, az urával együtt törökországi száműzetésbe kényszerült Mikos Kelemen.

A török háborúk és a függetlenségi harcok elülte után a XVIII. században Magyarországon a viszonylag

békés fejlődés évtizedei következtek. Ebben igen nagy szerepe volt Mária Terézia királynőnek, aki türelmes politikájával, népszerűtetéssel a Habsburg-ház tagjai közül elsőnek lopta be magát a magyarság szívébe.

Az ország ismét újjáépült a nagy pusztítások után, Magyarország régebbi képét az akkori barokk építke-

zések alakították ki. Paloták, székesegyházak, könyvtárak, iskolák épültek, csakhamar újjászületett az irodalmi kultúra is. A bécsi udvarban szolgálatot teljesítő magyar testőrifjak ismerkedtek meg először a francia és német felvilágosodás eszméivel, az ő kezdeményezésükre erősödött meg a nemzeti nyelvű szépirodalom és tudományos irodalom. Az ország ebben az időben mint saját államtesttel és önkormányzattal bíró királyság a Habsburg-birodalom része volt, függetlensége ezért nem volt teljes. Az igen népszerű királynő fia, II. József központosított monarchiát kívánt kiépíteni, és noha társadalmi és vallási téren igen értékes reformokat vezetett be, a magyarság nyelvi és kulturális törekvéseit nem kívánta kielégíteni.

Utóda pedig még a II. József által kezdeményezett reformokat is felszámolta. A francia felvilágosodás és az 1789-es párizsi forradalom hatására kialakult magyar köztársasági mozgalom ezért igen radikális változásokra törekedett, teljesen sikertelenül: vezetőit kivégezték, illetve börtönbe zárták.

A nemzeti függetlenség és a társadalmi átalakulás műhelyei következőképp az irodalomban szerveződtek meg, a nyugati felvilágosodás és liberalizmus eszméi nyomán. A magyar szellemi élet – a török hódoltság súlyos másfél évszázada után – ekkor ismét visszatalált a nyugati kulturális fejlődés áramlatához. Ezeket az eszméket képviselte a börtönt is megjárt Kazinczy Ferenc, aki a magyar nyelv korszerű megújításában talált hivatást, a fiatalon meghalt Csokonai Vitéz Mihály, aki a rokokó költészet érzésvilágát honosította meg és Berzsenyi Dániel, akinek klasszicista költői formáiban már a romantika látomásos és filozofikus világgépe jelent meg.

A XIX. század első fele a magyar történelemnek és irodalomnak egyaránt hőskora. Az akkori magyar országgyűlések és társadalmi átalakulás a jobbagyfelszabadítás és a polgárosodás alapjait rakták le, a magyar nyelv az állami élet nyelve lett, a magyar kultúra pedig ismét fel tudott

zárkózni a nyugati nemzetek kultúrájához. A magyar „reformkorszak” gazdasági és politikai építőmunkáját a naplóírónak is kiváló, széleskörű nyugati műveltséget szerzett, elsősorban angliai példák után tájékozódó gróf Széchenyi István vezette. Az ő önfeláldozó szervező munkája nyomán jött létre a Magyar Tudományos Akadémia, épült fel a Budát Pesttel összekötő Lánchíd, kezdték el kiépíteni a magyarországi vasúthálózatot és szabályozni a Dunát és a Tiszát.

A magyar irodalomban a nemzeti romantika képviselői idézték fel az ország hősi múltját, hirdették a szabadság eszméjét, és tágitották a hazai látóhatárt európai távlatokig. A nemzet himnuszát író, költő-politikus Kölcsey Ferenc, a nemzeti drámát megteremtő Katona József és az európai nagyromantika mítikus költőiségének nyelvén megszólaló Vörösmarty Mihály, a népszerű történelmi regényekkel fellépő Jósika Miklós és a liberalizmus eszméit elterjesztő Eötvös József voltak e korszak hősei.

A társadalmi és politikai reformok vágya keltett érdeklődést a parasztság kultúrája és élete iránt, s a költészet hamarosan a nép nyelvéből, hagyományából merített, a nép kívánságait szóltatta meg. Petőfi Sándor és Arany János voltak ennek a költői népiességnek a klasszikusai, sorsuk is példázatos lehet. Mindketten szerepet játszottak annak a forradalomnak az eseményeiben, amely 1848. március 15-én tört ki, hogy magyar földön is valóra váljon az 1789-es francia forradalom hármasszava. A forradalom ki akarta vívni az ország teljes függetlenségét az osztrák birodalommal szemben, és létre kívánta hozni a polgárok jogegyenlőségét: a rendiséggel szemben a modern polgári államot. Ennek a forradalomnak a vezére volt az idegen földön is hírnevet szerzett kiváló politikai szónok és gondolkodó, Kossuth Lajos. A vértelen forradalmat véres szabadságharc követte, a bécsi udvar először a magyarországi nemzeti kisebbségek egy részét uszította a magyarságra, majd katonai erővel

is beavatkozott, ám végül csak az akkori Európa leginkább autokratikus államával, a cári Oroszországgal összefogva tudott úrrá lenni a magyarság önvédelmén. Ebben az önvédő harcban áldozta fel életét Petőfi, és ennek a leverett szabadságharcnak fájdalmas emlékeit őrizte meg elégikus költészetében Arany János.

A vereség után ismét a nemzeti kultúrának, mindenekelőtt az íróknak jutott az a szerep, hogy ébren tartsák a nemzet élniakarását és esz-

ményeket adjanak a kiábrándult magyarságnak. Arany elbeszélő költeményei a magyar történelem fényesebb napjait idézték fel, Jókai Mór valóságos hőskölteményeket alkotott regényeiben a magyarság szabadságszeretetéről, Kemény Zsigmond történelmi regényeiben és politikai tanulmányaiban a nemzeti önismeret és a józan reálpolitika követelményét szóltatta meg, Madách Imre pedig az egész emberiség történetének és jövőjének mítikus vízióját jelenítette meg Az ember tragédiája

A legnagyobb magyarnak tartott gróf Széchenyi István (1791-1860) portréját Friedrich von Amerling (1803-1887) festette

A virtuóz zongorista és kiváló zeneszerző Liszt Ferenc (1811-1886)
Barabás Miklós (1810-1898) festményén

I. Ferenc József (1830-1916) Ausztria császára és Magyarország királya családjában
az I. világháború kitörésének előestéjén

című drámájában. Hasonló szerepet töltött be a nemzeti zene: Erkel Ferenc operái, Liszt Ferenc muzsikája (és személyes szerepvállalása) maguk is a nemzeti identitás megerősítését szolgálták.

A magyarság ki tudott tartani az elnyomatás súlya alatt, és amidőn a megfontolt reformpolitikus, Deák Ferenc és a nemzettel békülni kívánó Habsburg uralkodó, I. Ferenc József, valamint hitvese, a magyarság iránt őszinte szeretetet érző Erzsébet királyné igyekezetének következtében 1867-ben létrejött az osztrák-magyar kiegyezés és megalakult a kettős, bécsi és pest-budai székhelyű Osztrák-Magyar Monarchia, a magyarság viharos történetében ismét a fejlődés kora következett, ezzel együtt az ország súlya fokozatosan növekedett a Monarchián belül. Az 1878-as berlini kongresszuson, amely az európai nagyhatalmak egymás közötti viszonyát volt hivatva szabályozni, a korábbi forradalmár, gróf Andrássy Gyula képviselte a Monarchiát.

A kiegyezés és az első világháború közötti közel fél évszázad során Magyarországon erőteljes polgári átalakulás ment végbe, igen nagymértékben fejlődött az ipar, a kereskedelem, felépült a vasútrendszer, kialakultak a parlamentáris alkotmányosság intézményei. A fejlődő és erősödő országnak mindazonáltal súlyos bajokkal kellett volna megküzdenie. Magyarország lakosságának közel felét nem magyar nemzetiiségű kisebbségek (németek, románok, szlovákok, szerbek, ruszinok) alkották. Ezek a népek autonóm jogokat követeltek, amelyeket a magyar kormányzat nem akart megadni nekik. Emellett az ország sürgős társadalmi reformokra szorult: a nagybirtokrendszer még mindig érvényben volt, a szegényparaszti tömegek, a szervezkedő nagyipari munkásság, az erősödő polgári és értelmiségi rétegek radikális átalakulásokat kívántak. A konzervatív magyar kormányok viszont következetesen elzárkóztak minden reformkísérlet elől. Erről a gazdagodó, mégis konfliktusok között őrlődő korszakról adtak hírt Reviczky Gyula

és Vajda János pesszimista versei, valamint Mikszáth Kálmán ironikus regényei. A szabad fejlődés, a nemzeti egiegyezés és a demokratikus átalakulás eszméit újra a szellemi életnek kellett képviselnie. A XX. század elején a nemzeti és kulturális megújulás jegyében lépett fel az a Nyugat című folyóirat körül gyülekező

Rippl-Rónai József, Csontváry Koszka Tivadar és Gulácsy Lajos, akik az impresszionizmus, a szimbolizmus és a szecesszió nemzetközi eszményei nyomán hoztak létre eredeti magyar festészetet. Ez a magyar festészet ugyanakkor szervesen

non kastélyban kötött békeszerződés a függetlenné váló Magyarországot történelmi területének egyharmadára csökkentette, lakossága a korábbi létszámnak kevesebb mint a fele lett, s minden harmadik magyar idegen

írómozgalom, amely irodalmunk hagyományos nyugati orientációjának is új értelmet adott, midőn a századforduló nagy szellemi és művészi áramlatait meghonosította. Ady Endre mítikus költészete, Babits Mihály magas erkölcsi elveket képviselő munkássága, Kosztolányi Dezső európai kitekintése, Tóth Árpád szépségkultusza, Juhász Gyula lelki konfliktusok között őrlődő lírája csakúgy ezt az egyszerre magyar és európai modernséget bírták szóra, mint Móricz Zsigmond valóságábrázoló regényei és Krúdy Gyula álomvilága, amely időkezelésében ugyanoda jutott, mint a regényforma nyugat-európai megújítói.

A szellemi megújulásban vállaltak szerepet zeneszerzőink és képzőművészeink is, így Bartók Béla és Kodály Zoltán, akik a régi és a népi magyar zene hagyományai oltották be a modern zenekultúrát, illetve

helyezkedett el az európai művészettörténetben, sőt a szecessziós művészetnek Bécs mellett Budapest volt a legfontosabb otthona.

Az a szellemi megújulás, amely Magyarországon a XX. század elején bekövetkezett, valósággal „új reformkorokat” kezdeményezett. A reformterveknek mégsem lehettek eredményei, 1914-ben kitört az első világháború, amelyet a magyarság, a Monarchia többi népével együtt a császári Németország oldalán küzdött végig és veszített el. A háborús vereség nem tette lehetővé az osztrák-magyar birodalom korszerű átszervezését, föderális átalakítását, ellenkezőleg, a régi Magyarország is szétesett. A főként csak Budapesten végbement 1918-as őszi polgári demokratikus átalakulás, az 1919-es Kun Béla-féle kommunista államszűny és az ezt követő Horthy Miklós tengernagy által vezetett „fehér” ellenforradalom társadalmi megrázkódtatásai után a Párizs melletti Tria-

kormányok hatalma alá, kisebbségi sorba került.

A magyar gazdasági élet igen nehezen heverte ki az elszenvedett veszteségeket, a Horthy Miklós kormányzósága alatt bevezetett politikai rendszer pedig nem kezdeményezett igazi társadalmi modernizációt, ellenkezőleg, a hagyományos uralkodó rétegek kiváltságait tartotta fenn. A harmincas évekre így is kibontakoztak a gazdasági és a kulturális modernizáció eredményei, ez utóbbiak az igen koncepciózusan tevékenykedő gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter nevéhez kötődtek. A magyar politikai vezető réteg és a magyar nép azonban nem tudta elfogadni a trianoni békerendezés igazságtalanságait, és elkeseredéssel reagált arra az elnyomó politikára, amely a kisebbségi sorsba taszított hárommillió magyar osztályrésze volt. Következésképp az ország politikáját elsősorban nem a szükséges társadalmi modernizáció foglalkoztatta, hanem a trianoni sérelmek orvoslásának ügye: a területi revízió. A

kedvezőtlen történelmi körülmények között megint az irodalomnak kellett a társadalmi reformok, az európai haladás eszményeit képviselnie. A Nyugat köre: Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes,

zónó „népi írók” alakították ki: Illyés Gyula, Németh László, Kodolányi János, Sinka István és a Románia fenntartósága alá került Erdélyben dolgozó Tamási Áron az agrárdemokrácia eszméjét és a nemzeti megújulás szándékát kötötte össze egy

dultak azzal az 1944 tavaszán bekövetkezett hitleri megszállással is, amely az országot kiszolgáltatotta a hadi cselekményeknek, és a magyar zsidóság elhurcolásához, nagy részben elpusztításához vezetett. Irodalmunk szembefordult a háborús erőszakkal, s a béke beköszöntével ismét nagy szerepet vállalt az

A gróf Széchenyi István kezdeményezésére épített Lánchidat 1849-ben adták át. A visszavonuló német csapatok 1945. január 18-án felrobbantották a magyar főváros jelképét

Füst Milán, Tersánszky Józsi Jenő és a mellettük felsorakozó új írónemzedék: Szabó Lőrinc, Márai Sándor, Weöres Sándor, Radnóti Miklós, valamint az erdélyi Kós Károly, Reményik Sándor, Áprily Lajos, Dsida Jenő és Jékely Zoltán a korszak barbárságával, a szélsőjobboldali és szélsőbaloldali mozgalmakkal egyaránt szembeszegülő európai humanizmus képviselőjében lépett fel. A magyar avantgárd nagy alkotó egyénisége, Kassák Lajos lázadó szenvedéllyel követelte az átalakulást, a katolikus szellemiséget képviselő Sík Sándor az egyetemes keresztény értékeket védte. Az irodalmi baloldal képviselői: József Attila, Nagy Lajos és Déry Tibor egy közösségi társadalom rendjében kerestek új emberi harmóniát. A korszak egyik legerősebb szellemi irányzatát a paraszti érdekek képviselőjére vállalko-

modernizálódott irodalmi realizmus poétikájával.

A trianoni szerződés által elszenvedett sérelmek jóvátételét várva Magyarország lassanként Németország és Olaszország szövetségese lett, s az ő közreműködésük folytán részben vissza is tudta szerezni az elveszített területeket: 1938-ban a Felvidék magyarlakta sávját, 1939-ben Kárpátalját, 1940-ben Észak-Erdélyt és a Székelyföldet, 1941-ben pedig a Bácskát. Mindez azonban a „tengelyhatalmak” mellett kötelezte el az országot, 1941-ben így Magyarország is hadviselő félé vált, majd 1942-1943 telén hadseregének nagy része a Don menti harcok áldozata lett. A háborús szenvedésektől az országot az önmagát feláldozó gróf Teleki Pál, majd az igen józan és taktikus politikát folytató Kállay Miklós sem tudta megmenteni.

A szellemi élet igen határozottan fordult szembe a háborús politikával, „szellemi ellenállást” hirdetett. A magyar irodalom legjobbjai szembefor-

ország szellemi és erkölcsi újjászülésének szolgálatában. Az alig három esztendőn keresztül tartó demokratikus korszakban gazdag irodalmi élet alakult ki, az idősebb nemzedékekhez tehetséges fiatal írók csatlakoztak: a Nyugat mozgalmanak utódaihoz a költő Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes, a prózaíró Ottlik Géza, Mátyás Iván és Szabó Magda, a népi táborhoz Nagy László, Juhász Ferenc és Kormos István.

A szovjet támogatással létrehozott kommunista diktatúra nemcsak a magyar nép függetlenségi vágyát és alkotókészségét fojtotta el, hanem az írói szabadságot is. Több tízezer ember került börtönbe, illetve kényszermunkatáborba, a Rákosi Mátyás nevéhez fűződő zsarnoki uralom szinte teljesen szétverte a társadalom mentális szerkezetét. Ezt a diktatúrát söpörte el néhány nappal az 1956. október 23-i magyar forradalom, amelynek szelle-

Magyarországon az impresszionizmus első nagy képviselője Szinyei Merse Pál (1854-1920). A *Majális* című képét 1873-ban festette

mi előkészítői között ugyancsak nagy szerepet tölthettek be az írók. A felkelés az egyetemi ifjúság tömegtüntetésével kezdődött, és a karhatalom fegyveres fellépése, majd a szovjet csapatok be-

vezető s a forradalmi követeléseket őszintén támogató Nagy Imrét állította a kormány élére. A forradalmi kormány helyreállította a demokratikus többpártrendszert, felszámolta az Ál-

A XIX. század második felében és a XX. század első éveiben Budapest világvárossá fejlődött. Különösen a Honfoglalás ezredik évfordulója idején emeltek szép épületeket. A magyarok letelepedésének millenniumán nagyszabású ünnepeket tartottak

avatkozása következtében vált szabadságharcná, amelyben fiatal munkások és értelmiségiek vállaltak kulcsszerepet. A forradalom átmeneti sikere a kommunista párt reformszárnyát

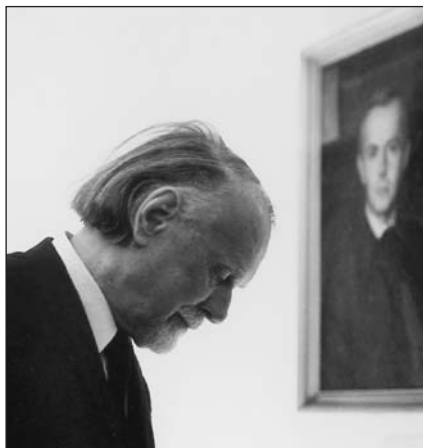
lamvédelmi Hatóságot, a belbiztonsági terrorszervezetet, és felmondta a szovjet kormány által az országra kényszerített Varsói Szerződést.

A magyarság forradalmát, majd az

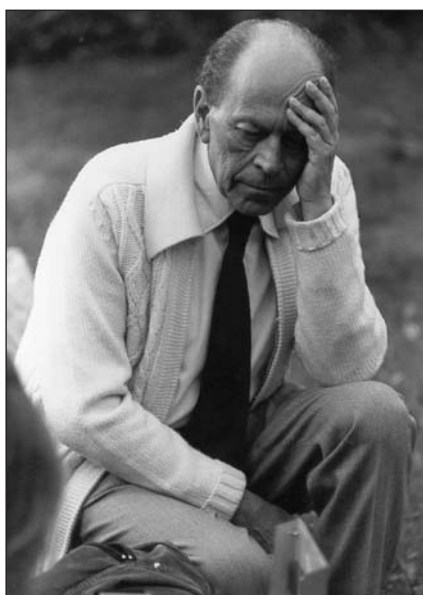
idegen invázió ellen vívott szabadságharcát a szovjet katonai erő verte le. A Kádár János által irányított új kormányzatot a szovjet pártvezetés helyezte hivatalba, és ez a kormányzat egészen a hetvenes évek közepén bevezetett „puha diktatúráig” felelevenítette a korábbi terrorisztikus diktatúra eljárásait. A forradalom veresége után igen sokan elmenekültek Magyarországról, az új hatalom százakat küldött bitófa alá, közel félszáz író került börtönbe, közöttük Göncz Árpád is, a Magyar Köztársaság későbbi elnöke. A szellemi élet csak lassan tért magához, a hatvanas évek végétől mindenesetre már megjelent a független szellemiség, és a Magyar Írók Szövetségének közgyűlésein szót kaphatott az ellenzéki jellegű társadalombírálat.

Irodalmunk nagy nemzedékei tevékenykedtek ebben az időben. A folytonos megújulást szolgálták azok az írók, akiknek munkássága már 1956 után bontakozott ki, így a költészetben Csoóri Sándor, Orbán Ottó, Tandori Dezső, Ágh István, Petri György, az elbeszélő irodalomban Mészöly Miklós, Cseres Tibor, Sánta Ferenc, a drámai irodalomban Örkény István, majd később a magyar posztmodern elbeszélő irodalmat megalapozó Esterházy Péter és Nádas Péter. Tehetséges alkotó egyéniségek adtak képet a kisebbségi helyzetbe szorított magyarság életéről, gondjairól és reményeiről így az elbeszélő és drámaíró Sütő András, a költő Kányádi Sándor és Szilágyi Domokos. A magyar irodalom a diktatúra évtizedeiben mindig a nemzeti élet folytonosságát szolgálta, és az európai kultúra értékeit képviselte, ezért vezető szerepet játszott a nyolcvanas évek végén bekövetkezett demokratikus átalakulásban is.

A nyolcvanas évek közepétől – az irodalmi életben, a reformközgazdaszok között, a szamizdat-kiadó „demokratikus ellenzék” körében – fel erősödtek az ellenzék és a független értelmiség mozgalmái, majd a szovjet birodalom általános válságának következtében a nyolcvanas évek végén megkezdődött a rendszerváltó, azaz demokratizáló politi-

Kodály Zoltán (1882-1967) fejet hajt a barát és zeneszerzőtárs, Bartók Béla (1881-1945) portréja előtt

Örkény István (1912-1979) Tóthék és Macskajáték című drámáit a világ sok országában bemutatták

kai folyamat. Ennek eredményeként ismét létrejöttek a történelmi pártok: a kisgazdapárt és a kereszténydemokrata párt. Igazi népszerűséget azonban az új politikai csoportosulások: a Magyar Demokrata Fórum, a Szabad Demokraták Szövetsége és a Fiatal Demokraták Szövetsége ért el. A Magyar Szocialista Munkáspárt feloszlása után 1989-ben létrejött a Magyar Szocialista Párt. 1990-ben többpárti választások nyomán megalakult Antall József jobbközép kormánya, Göncz Árpád lett a köztársaság elnöke, majd a politikai váltógazdálkodásnak megfelelően 1994-ben a bal-középen elhelyezkedő Horn Gyula,

Töröcsik Mari és Soós Imre Fábri Zoltán (1917-1994) Körhinta című filmjének egyik szép jelenetében

Az Oscar-díjas Szabó István filmrendező mellett Ralph Fiennes Oscar-díjas angol színész és Koltai Lajos operatőr közös filmjük, A napfény íze budapesti bemutatóján

1998-ban pedig a jobbközépen álló Orbán Viktor alakított kormányt. Magyarországon kiépültek a demokratikus jogállam intézményei, az ország 1999-ben a NATO tagja lett, és várhatóan néhány éven belül az Európai Unió tagjává válik.

Nagymértékben megváltozott a szomszédos országokban élő magyarság helyzete is. A Románia (a történelmi Erdély, a Partium és a Bánság) területén élő 1,8-2 millió, a Szlovákiában élő 600 ezer, a kárpát-

aljai (Ukrajnához tartozó) kétszáz ezer és a jugoszláviai Vajdaságban élő háromszáz ezer (össességében nagyjából hárommillió) magyar – megszabadulva a kommunista rendszer nemzeti tekintetben is elnyomó jellegű politikájától – mindenütt arra törekszik, hogy kialakítsa a maga politikai és kulturális intézményrendszerét. Minden magyar régióban létrejöttek a politikai képviselő szervezetek, ezek parlamenti, Romániában és Szlovákiában kormányzati

szerepet is kaptak, létrejött számos magyar iskola, civil társadalmi és egyházi szervezet, kulturális intézmény. Ezeknek ugyanakkor a még mindig érvényesülő államnemzeti ideológiával és etatizmussal kell szembeütniük.

A hagyományosan nemzeti küldetést vállaló nyugati magyar emigráció helyzete is megváltozott, a nyugaton élő magyarok ma már szabadon tarthatnak kapcsolatot szülőhazájukkal, ennek intézményeivel.

Történelmünk és irodalmunk évszázadainak ez a távlati áttekintése két lényegi tanulsággal járhat. Először is azzal, hogy magyar irodalom mindig európai irodalmak áramában helyezkedett el, s nemcsak a hagyományos európai eszményeket: az egyéni szabadság és a közösségi szolidaritás ügyét képviselte, hanem az európai irodalom történeti útján is végighaladt, hiszen mindig a nyugati szellemi és művészeti irányzatok

medrében kerestek eszményeit és mindig alkotó módon járult hozzá az európai kultúra fejlődéséhez. A másik nagy tanulság abban áll, hogy irodalmunk mindig szervesen összefonódott a nemzet életével, törekvéseivel és történelmével. A történelem tanúsága szerint a nemzet és az irodalom fogalma, a nemzet és a kultúra szinte Janus-arcú tekint ránk. Ami az egyik oldalról szemlélve egy történelmi emberközösség küzdelme a megmaradásért, az a

Hollóköt az UNESCO a kulturális világörökség részének nyilvánította. A hangulatos faluban napjainkig élő maradt a népművészet

másik oldalról magasrendű művészi, irodalmi értékek történeti folytonossága és rendszere.

Ami az egyik né-

zetben gondolat, költői forma és epikai cselekmény, az a másikban gyötrődő küzdelem avégett, hogy egy emberi közösség otthon találjon szülőföldjén és a nemzetek közösségében, s lehetőséget kapjon arra, hogy megőrizze és a világ elé tárja saját szellemi és erkölcsi értékeit. Ez a kettős szellemi törekvés és küldetés mutatkozhat meg teljes gazdagságában 2000-ben, midőn Magyarország Szent István király történelmi művének emlékéit idézi fel s tárja a nemzetek közössége elé.

A Makovecz Imre által tervezett paksi római katolikus templomot egyaránt jellemzi a hagyománytiszteltetés és a korszerűség

POMOGÁTS BÉLA